

11. Виноградова О. І. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини / О. І. Виноградова // Адвокат. — 1999. — № 1.
12. Вихрист С. М. Видача осіб в аспекті співвідношення міжнародного та національного права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Вихрист Сергій Михайлович. — Х., 2003.
13. Тагапцев П. С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая. Вып. 1 / П. С. Тагапцев. — С.Пб., 1887.
14. Грабарь В. Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917) / В. Э. Грабарь. — М. : Изд-во АН СССР, 1958.
15. Галепская Л. Н. Международная борьба с преступностью / Л. Н. Галепская. — М. : Международ. отношения, 1972.
16. Мокрянский С. Юридическая природа выдачи преступников и типовая концепция СССР / С. Мокрянский // Советское право. — 1924. — № 6 (12).
17. Романов А. К. Институт экстрадиции: понятие, концепции, практика / А. К. Романов, О. Б. Лысягин // Право и политика. — 2005. — № 3.

Анотація

Нестеренко С. С. До визначення поняття екстрадиції у міжнародному праві. — Стаття.

У статті розглядається аналіз поняття «екстрадиція» на основі дослідження доктринальних джерел, судової практики. Автором визначаються цілі, характерні ознаки екстрадиції, пропонується власне визначення поняття екстрадиції.

Ключові слова: екстрадиція, видача правопорушників, зміст поняття «екстрадиція».

Summary

Nesterenko S. S. To the Analysis of Maintenance of Notion «Extradition» in the International Law. — Article.

The article is devoted to the analysis of maintenance of notion «extradition» based on a study of doctrinal sources, the judicial practice. The author defines the purpose of extradition, specific extradition signs, it is proposed definition of extradition itself.

Keywords: extradition, offenders' extradition, the maintenance of notion «extradition».

УДК 340.113:801.73:347.67

Н. С. Трач

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ ТЕКСТУ ЗАПОВІТУ)

Останнім часом серед методик дослідження тексту все популярнішим стає метод герменевтики — детального тлумачення, інтерпретації тексту. Правові документи — не виняток у цьому процесі, а якраз навпаки — серед лінгвістичних методик аналізу юридичних текстів (структурно-функціонального, семіотичного та ін.) герменевтика посідає ключове місце. Детально метод герменевтичного аналізу юридичних текстів описано в працях української дослідниці Л. Чулінди [1]. Ми ж зупинимося на висвітленні поняття «герменевтичне коло» та конкретному представленні його в лінгвістичній експертизі заповіту.

Поняття «герменевтичне коло» введено в науковий обіг представником філософії німецького романтизму Ф. Шлеєрмахером. Герменевтичне коло — це своєрідна метафора, покликана описувати продуктивний рух думки герменев-

та в рамках техніки герменевтичної реконструкції. Для Ф. Шлеєрмахера розуміння — це діяльність, яка принципово не має завершення. Ця діяльність підлягає правилу циркулярності, тобто руху все ширшими концентричними колами. Повторне повернення від цілого до частини і від частин до цілого змінює і поглиблює розуміння сенсу частини, водночас підкорюючи ціле постійному розвитку. Таким чином самопрояснення розуміння виявляється в тлумаченні, інтерпретації. Загалом «герменевтичне» коло є свідченням того, що герменевтичний процес розгортається поступенево, тобто передбачає перспективу подальшого розкриття ситуації, яка підлягає усвідомленню.

Про герменевтичне коло як основний принцип розуміння та герменевтичної процедури Шлеєрмахер писав, що «ніхто навіть не може почати інтерпретацію без нього». Коло є механізмом людського розуміння. Коло діє на різноманітних рівнях — як відчитуваних слів і побудованих з них речень, так і речень та текстів, з них складених [2, 60].

В юридичній герменевтиці поняття герменевтичного кола посідає надзвичайно важливе місце, як зрештою і поняття тлумачення, інтерпретації, розуміння. Адже мова — це засіб, за допомогою якого норми права реалізуються. Так, А. Бернюков, описуючи механізми праворозуміння, зокрема, зазначає: «За таких обставин, кожний окремий випадок, що потребує вирішення та норма представляють собою не що інше, як структуру герменевтичного кола. Так, положення закону вбирає в себе як ціле, всю потенційну багатоманітність окремих ситуацій, яке воно узагальнюючи, формулює в абстрактному виді. Тобто положення закону та життєва конкретність зв'язуються як загальне та частина» [3, 23].

Якщо дивитися на поняття «герменевтичного кола» із суто лінгвістичної точки зору, можна розглядати його як співвіднесеність різних мовних рівнів: лексичного, синтаксичного, фразеологічного, текстуального; як взаємодію, взаємозв'язки та взаємопроникнення, яке відбувається між цими рівнями мови. Щоб зрозуміти весь текст, потрібно осягнути значення кожного зі слів, водночас значення окремих слів може бути не до кінця зрозумілим без контексту. На рівні правового документа поняття «герменевтичного кола» відіграє дуже важливу роль у процесі лінгвістичної експертизи.

Розглянемо поняття «герменевтичного кола» на прикладі експертизи тексту конкретного заповіту. Завдання, яке стояло перед нами як експертом-лінгвістом: проаналізувати текст заповіту зі стилістичної та синтаксичної точки зору задля виявлення істинної волі заповідача. На думку польського дослідника Лукаша Врубеля, різні типи герменевтичних вчень (в теології, філології, праві, історіографії, психології, літературознавстві, філософії) об'єднує переконання, що осягнення досліджуваних явищ, значення текстів, механізмів культури чи суспільств, вимагає сходження «нижче» того, що лежить на їх «поверхні»: «Таким чином істина, бо тут ідеться саме про неї (хоча на її місці могли б також стояти категорії змісту, сенсу, значення чи сутності), є тим, що необхідно спеціально видобувати з-під «видимого» чи так званого буквального значення. В основі герменевтичного мислення лежить переконання, що завдяки відповідним діям можна дійти до автентичного значення, віднайти сенс,

зрозуміти дійсні (і часто приховані) механізми, які керують тим, що явне» [2, 56]. У сучасній філософській думці відбувається багато дискусій щодо можливості осягнення істини, щодо множинності істин. Проте, на нашу думку, в лінгвістичних експертизах правових документів, в юридичній герменевтиці слід відштовхуватися від принципу про можливість осягнення якщо не істини, то хоча б інтенцій автора тексту — без цього усвідомлення сама експертиза втрачає сенс, хоча, звісно, слід враховувати й суб'єктивний чинник — особистість експерта, який тлумачить текст конкретного документа через призму власного світобачення, під кутом зору власного мовного досвіду.

Отже, наводимо текст лінгвістичної експертизи заповіту, проведеної нами, на прохання одного із судів (прізвища осіб та назви населених пунктів змінено задля збереження приватності):

«Текст заповіту належить до офіційно-ділового стилю (а саме до адміністративно-канцелярського підстилю) української літературної мови. На це вказує жанр тексту (заповіт), чітка стандартизація (написання за певним зразком), наявність мовних кліше (робити розпорядження, мати за законом право, на підставі), дієслівних форм на -но, -то (посвідчено, підписано, перевірено, складено, підписано, встановлено), вольова модальність викладу (розпорядження), логічність та послідовність викладу.

Очевидно, для розуміння змісту заповіту найважливішою є мовно-синтаксична експертиза першого речення тексту: *Я, Шевченко Ольга Ігорівна, що мешкаю в м. Снятин Івано-Франківської області, прописана в м. Івано-Франківськ по вул. Чорновола № 241 кв. 60, на випадок моєї смерті роблю таке розпорядження: все моє майно, де б воно не було, і з чого б воно не складалось, і взагалі все те, що мені буде належати в день смерті і на що я за законом матиму право на підставі свідоцтва про право особистої власності на жилий будинок за № 147 від 10.05.1990 року, заповідаю Дмитрук Ользі Іванівні.*

Перед нами складна синтаксична конструкція, в якій наявний як сурядний, так і підрядний зв'язок. Речення можна представити у вигляді такої схеми:

[(що...)] : [(де...) і (з чого...) і (що...) і (на що...)],

де квадратними дужками позначено головні речення, круглими — підрядні.

Якщо виокремити головні речення, відкинувши підрядні, отримаємо такий зміст:

Я, Шевченко Ольга Ігорівна, на випадок моєї смерті роблю таке розпорядження: все моє майно і взагалі все заповідаю Дмитрук Ользі Іванівні.

Підрядні речення розкривають суть головних, доповнюють, роз'яснюють і розвивають їх. У цій складній синтаксичній конструкції маємо 5 підрядних речень. Розглянемо кожне з них:

1) *що мешкаю в м. Снятин Івано-Франківської області, прописана в м. Івано-Франківськ по вул. Чорновола № 241 кв. 60* — підрядне означально-приєднувальне речення. Узгоджується із особовим займенником *я*, котрий виступає підметом у головному реченні. Роз'яснює характеристики особи заповідача, а саме уточнює його місце проживання та реєстрації.

2) *де б воно не було* — підрядне умови. Узгоджується з іменником *майно*, котрий виступає додатком у головному реченні. Роз'яснює умови успадкування майна, а саме узагальнює його місце перебування (майно заповідається незалежно від того, де воно перебуватиме на момент смерті).

3) *з чого б воно не складалось* — підрядне умови. Узгоджується з іменником *майно*, котрий виступає додатком у головному реченні. Роз'яснює умови успадкування майна, а саме узагальнює його склад (майно заповідається незалежно від того, з чого саме воно складатиметься на момент смерті).

4) *що мені буде належати в день смерті* — підрядне означально-приєднувальне речення. Узгоджується із займенником *все*, котрий виступає підметом у головному реченні. Роз'яснює склад майна (до майна входять усі речі, надбані заповідачем на момент смерті).

5) *на що я за законом матиму право на підставі свідоцтва про право особистої власності на жилий будинок за № 147 від 10.05.1990 року* — підрядне означально-приєднувальне речення. Узгоджується із займенником *все*, котрий виступає підметом у головному реченні. Доповнює склад майна нерухомістю. За Великим тлумачним словником української мови (Ірпінь: Перун, 2006), лексема *майно* має значення: «1) Речі, які комусь належать за правом власності. || рідко. Устаткування. Нерухоме майно».

Речення поєднано за допомогою сполучників та сполучних слів: *і, де, що*. Сполучник *і* за Великим тлумачним словником української мови є багатозначним. Відповідно до контексту в цьому реченні сполучник *і* має таке значення: «Приєднує речення, що доповнює або розвиває думку, висловлену в попередньому реченні» (*де б воно не було, і з чого б воно не складалось; і взагалі все те, що мені буде належати в день смерті і на що я за законом матиму право*). Сполучник *що* за Великим тлумачним словником української мови також є багатозначним. Відповідно до контексту в цьому реченні сполучник *що* має таке значення: «Приєднує підрядне означальне речення, відповідаючи значенню відносного займенника *який*» (*що мешкаю в місті Снятин Івано-Франківської області; що мені буде належати в день смерті і на що я за законом матиму право; і з чого б воно не складалось*). Сполучник *де* за Великим тлумачним словником української мови також є багатозначним. Відповідно до контексту в цьому реченні сполучник *де* має таке значення: «Уживається у підрядних реченнях місця». У цьому реченні воно вжито в підрядному реченні умови, проте роз'яснюються умови місця перебування майна (*де б воно не було*).

Лексема «*все*» — означальний займенник середнього роду, утворений від початкової форми — означального займенника чоловічого роду «*весь*». Лексема «*весь*» за Великим тлумачним словником української мови має кілька значень. Відповідно до контексту в цьому реченні слово «*все*» набуває такого значення: «Вичерпне охоплення, сукупність предметів, явищ, дій, понять; те, що є, без винятку. Уживається як узагальнююче слово в переліку» (*все майно; і взагалі все те, що мені буде належати в день смерті*).

Вважаємо, що заповідальне розпорядження загалом не можна звести до такого змісту: «Заповідаю Дмитрук Ользі Іванівні все своє майно і, зокрема,

житловий будинок». Як вже вище зазначено, якщо виокремити головні речення, відкинувши підрядні, отримаємо такий зміст: *Я, Шевченко Ольга Ігорівна, на випадок моєї смерті роблю таке розпорядження: все моє майно і взагалі все те заповідаю Дмитрук Ользі Іванівні. На нашу думку, заповідач надала детальну інформацію про житловий будинок, щоб наголосити на найбільшій матеріальній цінності і надати дані про документ, який засвідчує право на його власність. Не можна стверджувати, що заповідач заповіла Дмитрук Ользі Іванівні частину свого майна, оскільки вжито займенник *все*, який вказує на всеохопність, тобто на те, що заповідач заповіла і речі, й устаткування, належні їй на момент смерті, і нерухоме майно, житловий будинок. Не знаючи обставин судової справи, не можемо стверджувати, що заповідач мала на увазі під словосполученням *все те*. Напевно, заповідач мала на увазі ще якісь грошові чи матеріальні цінності, належні їй. Логіка викладу заповіту показує, що всі речі, устаткування, цінності і нерухоме майно заповідач заповіла Дмитрук Ользі Іванівні».*

Отже, як бачимо в процесі створення лінгвістичної експертизи правового документа (в даному разі — заповіту) визначальну роль відіграють методологічні принципи герменевтики, зокрема поняття «герменевтичного кола». Тільки проаналізувавши синтаксичну структуру речень заповіту як ціле (схему речення), так і окремі його частини (підрядні речення, семантику ключових слів і сполучників) можна встановити істинну волю заповідача, укладача документа. Проте питання, яке стоїть перед лінгвістом-експертом і на яке не можна дати остаточної відповіді: чи зумів він відчитати, розшифрувати, декодувати волю автора тексту — укладача документа? Специфіка правових документів полягає в розмитості й навіть ефемерності поняття автор. У випадку законодавства автор — колективний, оскільки ним є й автор/автори законопроекту (водночас й автори попередніх законопроектів чи законів, на які він/вони опиралися), й редактори, й ініціатори поправок до закону чи законопроекту й зрештою усі законотворці, котрі голосували за ухвалення законопроекту, хоча й не брали безпосередньої участі в його складанні. У найширшому сенсі авторами національного законодавства є й сам народ, котрий делегував свої повноваження депутатам. У випадку ж тексту заповіту автор помер (не тільки у метафоричному сенсі, введеному в науковий обіг працею Р. Барта «Смерть автора», а й у буквальному також), тому перевірити точність герменевтичної реконструкції неможливо. Один із постулатів герменевтики: інтерпретатор розуміє текст краще, ніж його розумів автор [4, 135]. У випадку художнього тексту — це відчитування несвідомих мотивів, алюзій на інші художні, культурні тексти, історичні події. У разі правового документа — декодування семантичних, синтаксичних, логічних, термінологічних зв'язків між компонентами тексту та його цілісністю.

Принцип «герменевтичного кола» можна простежити і в постійному русі експерта-лінгвіста від аналізу волі законодавця (у випадку заповіту — волі заповідача) до врахування особливостей «волі мови» (термін введено в науковий обіг російським дослідником юрислінгвістики Н. Голєвим [5]) — тут особливу роль відіграють ціннісні установки експерта, його суб'єктивне розуміння справедливості, таким чином лінгвіст-експерт свідомо чи несвідомо стає учас-

ником процесів не тільки праворозуміння, а й правозастосування. Цьому сприяє й те, що немає чітких правил укладання лінгвістичної експертизи, таким чином «лінгвісти часто діють згідно зі своїми уявленнями про правильність» [6].

Слід зазначити, що лінгвіст-експерт правових документів перебуває в ситуації часткового пізнання, але саме ця умова й уможливорює незалежність проведення експертизи. Так, лінгвісту невідомі деталі судової справи, він не знайомий особисто з учасниками процесу, не знає причин і обставин смерті, біографічних даних про особу заповідача, склад його родини, матеріальне становище, реальний стан заповіданого майна. На перший погляд видається, що йому необхідно все це знати — задля точнішої герменевтичної реконструкції. Здавалося б, як дослідник-герменевт художнього тексту вчитується не тільки в текст, а й в епоху, коли його написано, у факти біографії автора, так і лінгвіст-експерт правових документів має ознайомитися не тільки із власне документом, а й із усіма деталями, що стосуються його складання і згадуваних у ньому осіб.

Натомість експерт опиняється в ситуації, коли він навіть не знає, в яких родинних зв'язках перебуває заповідач та особа, котрій він заповідає все своє майно і чи взагалі такі родинні зв'язки наявні. Лінгвіст-експерт опиняється віч-на-віч із текстом, з граматичними конструкціями, з багатозначними словами. Власне це і забезпечує незалежність експертизи, адже у випадку детальної обізнаності неминуче виникає суб'єктивний чинник — емпатія, симпатія чи антипатія до учасників судового процесу, накладання власного життєвого досвіду на конкретну судову ситуацію тощо. Так, ще Шлеєрмахер розрізняв граматичне і психологічне розуміння: «Цей поділ впливає з факту, що кожне висловлювання одночасно детермінується і співвизначається мовою, якою його було виражено, а також інтенціями (думками) його надавача. Під цим кутом зору граматичне розуміння оперує граматичним, лексичним чи генетичним контекстом тексту, а психологічне прагне до правильної локалізації тексту в контексті «інтелектуального життя автора» (що вимагає зокрема бібліографічних пошуків)» [2, 61].

Експерт-лінгвіст опиняється перед «об'єктивністю» граматики і таким чином максимально уникає суб'єктивної психологічної оцінки судової ситуації. З іншого боку, він має враховувати прагматичні комунікативні моменти: не тільки і не стільки формально-логічну мовну структуру тексту, а й волю і наміри укладача заповіту. В цьому, на нашу думку, водночас і недолік, і перевага незалежної лінгвістичної експертизи. Недолік полягає в тому, що, не маючи позатекстових знань про судовий конфлікт, лінгвіст-експерт перебуває в ситуації часткового пізнання. З іншого боку, така ситуація зумовлює об'єктивність оцінки, проте виникає небезпека ситуації, коли більше буде важити інтерпретація експерта, а не той зміст, який закладав у текст автор (в даному випадку — заповідач, автор заповіту).

З іншого боку, на думку Н. Голева, в мові (тексті) все визначається саме прагматикою в передусім комунікативною інтенцією, установкою, задумом. Дослідник вбачає головне завдання лінгвістики й особливо юрлінгвістики у вмінні віднаходити ці приховані компоненти тексту [7]. Подібної думки дотримується й О. Орлова, стверджуючи, що в полі пильної уваги спеціаліста-

експерта має перебувати не тільки сам текст як об'єктивна лінгвістична даність, а й його комунікативні характеристики: автор і читач, комунікативна тактика і стратегія, мета і перспектива тексту, особливості мовленнєвої ситуації [8]. До методик лінгвістичної експертизи слід додати й антропологічну парадигму, яка розглядає мову не як безлику іманентну систему, а як систему, що тісно пов'язана з мисленням і духовним світом людини [9].

Таким чином, часто навіть у межах однієї лінгвістичної експертизи можливі різні тлумачення одного висловлювання в процесі застосування різних підходів до тексту (формального-логічного та комунікативно-прагматичного), у разі ж звернення суду до кількох лінгвістів-експертів цілком ймовірно може виникнути «конфлікт інтерпретацій». У випадку, коли текст виступає основним предметом розгляду чи єдиним *corpus delicti*, неминуче виникає ситуація, коли судовий процес обертається поєдинком лінгвістичних експертів.

Література

1. Чуліпда Л. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів : монографія / Л. Чуліпда. — К. : Атіка, 2006. — 152 с.
2. Врубель Л. Герменевтика / Л. Врубель // Література. Теорія. Методологія. — К. : КМА, 2006. — С. 56–113.
3. Бершюков А. Юридична герменевтика: антропологічна суть / А. Бершюков // Антропологія права : філософський та юридичний виміри. — Л. : Край, 2007. — С. 19–31.
4. Дудаш Т. Праворозуміння: антропологічна сутність / Т. Дудаш // Антропологія права : філософський та юридичний виміри. — Л. : Край, 2007. — С. 131–144.
5. Голев П. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении [Электронный ресурс] / П. Голев. — Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/golev-99.htm>.
6. Голев Н. Лингвистическая экспертиза на стыке языка и права (о специфике юрислингвистики, ее предпосылках и перспективах) [Электронный ресурс] / П. Голев, О. Матвеева. — Режим доступа : <http://www.lexis-asu.narod.ru/other-works/index.htm>.
7. Голев П. «Герой капиталистического труда» — оскорбительно ли это звание? (о двух стратегиях прагматического анализа текста как объекта юрислингвистической экспертизы) [Электронный ресурс] / П. Голев. — Режим доступа : <http://www.lexis-asu.narod.ru/other-works/index.htm>.
8. Орлова О. К вопросу о роли коммуникативного подхода в лингвистической экспертизе [Электронный ресурс] / О. Орлова. — Режим доступа : <http://www.lexis-asu.narod.ru/other-works/index.htm>.
9. Голев Н. Еще раз о глубине лингвистической экспертизы текстов, вовлеченных в юридическую сферу (на материале одного судебного разбирательства) [Электронный ресурс] / П. Голев, В. Пищальникова. — Режим доступа : <http://www.lexis-asu.narod.ru/other-works/index.htm>.

Анотація

Трач Н. С. Лінгвістична експертиза правових документів: герменевтичний аспект (на прикладі тексту заповіту). — Стаття.

У статті висвітлено герменевтичні проблеми лінгвістичної експертизи правових документів. Зокрема детально проаналізовано поняття «герменевтичне коло» та його застосування в експертизі тексту заповіту.

Ключові слова: лінгвістична експертиза, герменевтичне коло, заповіт.

Summary

Trach N. S. Linguistic Expertise of Legal Documents: Hermeneutic Aspect (on the example of testament text). — Article.

The article highlights hermeneutic problems of linguistic expertise of legal documents. In particular, concept of «hermeneutic circle» and its implementation in the testament text is analyzed in detail.

Keywords: linguistic expertise hermeneutic circle, testament.